

УДК 339.137.2+334.012.64

Данилейчук Р.Б.*кандидат економічних наук,**асистент кафедри теорії економіки та управління**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ КОНКУРЕНЦІЇ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

Метою даного дослідження є узагальнення теоретичних положень щодо оцінки впливу конкуренції на розвиток підприємництва. У статті виявлено економічну сутність понять «конкуренція» та «підприємництво», досліджено їх взаємозв'язок та оцінено взаємовплив. Запропоновано заходи, які стимулюватимуть інноваційну підприємницьку діяльність, сприятимуть розвитку конкурентного середовища та обмеженню монопольного впливу.

Ключові слова: конкуренція, підприємництво, конкурентне середовище, монополія, інноваційна підприємницька діяльність.

Данилейчук Р.Б. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ КОНКУРЕНЦИИ НА РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Целью данного исследования является обобщение теоретических положений по оценке влияния конкуренции на развитие предпринимательства. В статье выявлена экономическая сущность понятий «конкуренция» и «предпринимательство», исследована их взаимосвязь и оценено взаимовлияние. Предложены меры, направленные на стимулирование инновационной предпринимательской деятельности, способствующие развитию конкурентной среды и ограничению монопольного влияния.

Ключевые слова: конкуренция, предпринимательство, конкурентная среда, монополія, инновационная предпринимательская деятельность.

Danyleychuk R.B. THEORETICAL BASIS OF THE COMPETITION IMPACT ON THE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

The purpose of this research is to summarize the theoretical positions of the impact of competition on the entrepreneurship development. The economic essences of the concepts of «competition» and «entrepreneurship» are identified in the article, their relationship is investigated and their mutual influence is evaluated. The measures to stimulate the innovative entrepreneurship, to promote the development of the competitive environment and to limit the monopoly power have been proposed.

Keywords: competition, entrepreneurship, competitive environment, monopoly, innovative business activities.

Постановка проблеми. Конкуренція у сучасних умовах ринку являє собою своєрідну боротьбу різних економічних суб'єктів за обмежені економічні ресурси, економічний процес взаємодії, взаємовідносин, взаємозв'язку і боротьби між функціонуючими на ринку організаціями та підприємствами з метою забезпечення найкращих способів збуту готової продукції при різноманітному задоволенні потреб споживачів. Відповідно, конкуренція чинить значний вплив як на підприємництво, підприємства й організації, так і на весь ринок у цілому. Світовий досвід економічних реформ переконливо свідчить, що підприємництво відіграє ключову роль підтримки ринкової конкуренції, удосконалення структури економіки, активізації інноваційної діяльності, подолання безробіття, збалансування попиту і пропозиції тощо [1, с. 8-14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність сучасного вивчення конкуренції і підприємництва свідчать дослідження провідних іноземних та вітчизняних вчених: О. Амоші, Ю. Бажала, С. Л. Брю, З. Варналія, В. Гейця, В. Герасимчука, С. Дриги, Я. Жаліло, С. Захаріна, М. Крупки, А. Курно, І. Кузнецової, О. О. Лапко, Л. Лігоненко, К. Р. Макконнелла, О. Малиновської, Ф. Найта, Ю. Ніколенка, М. Портера, С. Реверчука, Дж. Робінсона, В. Савчука, А. Сміта, В. О. Точиліна, Р. А. Фатхутдінова, С. Фішера, Ф. фон Хайека, П. Хайне, Е. Чемберліна, М. Чумаченко, Й. Шумпетера та ін. Цими вченими були досліджені питання формування і розвитку конкуренції та підприємництва в рамках ринкового способу координації економічних процесів і прийняття рішень в межах національних економічних систем. У той же час теоретичні положення оцінки впливу конкуренції на розвиток підприємництва досліджені, на думку автора, недостатньо.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є узагальнення теоретичних положень щодо оцін-

ки впливу конкуренції на розвиток підприємництва. Відповідно до визначеної мети, завданнями дослідження є:

- виявити економічну сутність понять «конкуренція» та «підприємництво»;
- дослідити їх взаємозв'язок та оцінити взаємовплив;
- запропонувати заходи, що сприятимуть розвитку конкурентного середовища та підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «конкуренція» походить від латинського «concurrentia», що означає «зіткнення», «змагання». Теорія конкуренції була узагальнена Адамом Смітом у роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) [2, с. 54]. Основним методом конкурентної боротьби А. Сміта бачилися зміни цін. Саме таке трактування конкуренції в той період було поширене в економічній літературі, а надалі поведінкове розуміння конкуренції удосконалювалося в напрямку більш точної вказівки її мети та способів ведення. Так, в марксистському трактуванні конкуренцією називається «властива товарному виробництву ... антагоністична боротьба між приватними виробниками за найбільш вигідні умови виробництва і збуту товарів» [3, с. 38].

Неокласичний варіант поведінкового тлумачення конкуренції пов'язує її з боротьбою за рідкісні економічні блага і, відповідно, за гроші споживача, на які їх можна придбати. Логіка цього підходу полягає в тому, що більшість благ (товарів, послуг, ресурсів) є рідкісними в тому сенсі, що їх кількість менша потенційної потреби суспільства. Тому власники благ мають можливість розподіляти їх, керуючись своєю вигодою. Вони виставляють свої умови або критерії (необхідний рівень цін, якості) і в залежності від виконання цих умов вирішують, кому надати блага. П. Хайне стверджує, що конкуренція є прагненням

якомога краще задовольнити критерії доступу до рідкісних благ [4, с. 16].

Роботи відомого американського вченого М. Портера також написані в розрізі поведінкового трактування конкуренції. На його думку, суть конкуренції, незважаючи на те, що кожен ринок має свої унікальні особливості, єдина. Конкуренцію на будь-якому ринку можна розглядати як протидію п'яти конкурентним силам:

- 1) загрози появи нових конкурентів;
- 2) загрози появи товарів або послуг-замінників, конкурентоспроможних з точки зору ціни;
- 3) здатності постачальників торгуватися;
- 4) здатності покупців торгуватися;
- 5) суперництву вже наявних конкурентів між собою.

П'ять сил конкуренції визначають умови, в яких функціонує кожен конкретний ринок. Однак на кожну з цих сил, оскільки вони зазнають впливу зі сторони свого середовища існування, впливають структура галузі, економічні та інші характеристики [5].

Основоположниками структурного трактування конкуренції є А. Курно, Дж. Робінсон, С. Фішер, Е. Чемберлін та інші видатні вчені, які розробили теорію чотирьох основних типів ринків: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії. У центрі уваги при цьому перебуває не суперництво виробників, а встановлення ціни, не з'ясування того, хто і чому переміг, а встановлення факту принципової можливості або неможливості впливу підприємства на загальний рівень цін на ринку. Якщо такий вплив неможливий, то мова йде про ринок досконалої конкуренції, в іншому випадку – про один з різновидів недосконалої конкуренції.

При структурному підході акцент зміщується з боротьби підприємств одне з одним на аналіз структури ринку, тих умов, які панують на ньому. Так, Ф. Найт визначає конкуренцію як ситуацію, в якій багато незалежних конкуруючих одиниць [6, с. 112]. Відповідно, конкуренція – це свобода індивідів мати справу з тими чи іншими індивідами та вибирати кращі, з їх точки зору, умови серед пропонованих. К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю зазначають, що конкуренція – це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його [6, с. 34].

Функціональний підхід до визначення конкуренції описує роль, яку конкуренція відіграє в економіці. Й. Шумпетер в рамках своєї теорії економічного розвитку визначає конкуренцію як суперництво старого з новим: нові товари, нові технології, нові джерела забезпечення потреб, нові типи організацій [4, с. 69]. Нововведення скептично приймаються ринком, але якщо новатору вдається їх здійснити, саме механізм конкуренції витісняє з ринку підприємства, що використовують застарілі технології.

Ф. фон Хайек розглядав конкуренцію з іншої сторони, називаючи її «процедурою відкриття» [7, с. 91]. На його думку, на ринку тільки завдяки конкуренції приховане стає явним. В умовах типової для реального ринку нестачі інформації спочатку однаково привабливими можуть здаватися кілька можливих ліній поведінки підприємства й тільки конкуренція показує, яка з них насправді вірна. При функціональному розумінні конкуренції основна увага звернута на принциповій важливості певних наслідків конкурентної боротьби.

Підсумовуючи проаналізовані підходи до виявлення суті конкуренції та її впливу на суб'єктів господарювання, слід зазначити:

1) роботи, написані в рамках поведінкового трактування конкуренції, описують методи конкурентної боротьби, принципи вибору стратегії поведінки фірми на ринку тощо;

2) роботи, написані в рамках структурного підходу, характеризують підходи до вирішення проблеми ступеня монополізації (або, навпаки, відкритості) ринку;

3) функціональна інтерпретація визначає роль конкуренції в економіці.

Теорія ринкової конкуренції базується в основному на поведінковому та функціональному трактуваннях конкуренції. Діяльність підприємств-виробників, маючи на меті максимізацію прибутку, розширення господарської діяльності, збільшення частки ринку, веде до взаємної боротьби підприємств за найбільш вигідні умови виробництва і збуту своєї продукції, вони виступають по відношенню один до одного як суперники, конкуренти. Обмеженість попиту змушує підприємства змагатися один з одним на певних сегментах ринку.

Виходячи з наведених вище формулювань поняття конкуренції, можна сказати, що ринковою конкуренцією називається боротьба за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, що ведеться підприємствами й організаціями на доступних сегментах ринку.

Всебічне проникнення підприємництва до соціально-економічної системи країни є необхідною передумовою переходу національної економіки на ринкові рейки, ефективної реструктуризації виробництва та підприємств, розвитку інноваційної діяльності, розв'язання проблем зайнятості, підвищення рівня життя населення як в кожному окремому регіоні зокрема, так і у державі загалом. Постійний розвиток конкурентного середовища, невід'ємною складовою якого є підприємство, став запорукою економічного зростання держави, раціонального й ефективного використання її ресурсів [1]. В той же час, конкуренцію можна віднести до неконтрольованих факторів, які чинять значний вплив на діяльність організації, будучи при цьому некерованим чинником для самого підприємства.

На сьогоднішній день в світі не існує загальноприйнятого визначення підприємництва. Американський вчений Роберт Хізріч визначає підприємство як «процес створення чогось нового, що володіє вартістю, а підприємця – як людини, яка витрачає на цей процес весь необхідний час і сили, бере на себе весь фінансовий, психологічний і соціальний ризик, отримуючи в нагороду гроші і задоволення досягнутих» [3, с. 90].

Загалом під підприємництвом можна розуміти особливий вид економічної активності з певною діяльністю, спрямованою на отримання максимального прибутку при мінімальних витратах виробництва. Дану діяльність підприємець здійснює на свій ризик при самостійній ініціативі, відповідальності й інноваційній підприємницькій ідеї. Економічна активність являє собою форму участі індивіда в суспільному виробництві та спосіб отримання фінансових коштів для забезпечення життєдіяльності його самого та членів його сім'ї. Такою формою участі індивіда в суспільному виробництві є певне функціональне зобов'язання або їх комбінація, коли він виступає в якості:

а) власника нерухомості чи інших об'єктів, що приносять йому стабільний і гарантований дохід;

б) найманого робітника, що продає свою робочу силу;

- в) індивідуального виробника;
- г) державного або муніципального службовця;
- д) менеджера.

Існує тісний взаємозв'язок підприємницької діяльності з потужною рушійною силою – конкуренцією. Саме конкуренція стимулює технічний прогрес, сприяє розвитку ринкової структури та економіки загалом, є певним чинником, що сприяє просуванню вітчизняних товарів на світовий ринок. Створенню повноцінної і міцної конкуренції в ринковій економіці заважає недосконалість антимонопольного законодавства, наявність монополій і олігополій тощо.

Своєрідною монополією в колишньому СРСР була командна економіка, побудована на всеосяжному директивному плануванні, державному ціноутворенні, централізованому розподілі матеріальних ресурсів, яка за своєю природою не допускала конкуренції в жодній сфері. Усередині цієї економіки існував монополізм центральних відомств, міністерств і підприємств, що не були незалежними господарськими суб'єктами. Радянській економіці була властива непропорційно висока частка великих і надвеликих підприємств і надзвичайно мала частка дрібних і середніх в порівнянні з розвиненими країнами світу. Нерідко ту чи іншу продукцію випускало одне-два підприємства, які диктували свої умови споживачеві. Низька якість товарів, завищені ціни або застарілий асортимент мало позначалися на зміні попиту в умовах постійного дефіциту й відсутності вибору постачальників.

Специфіка українських монополій позначилася і на особливостях законодавчого регулювання їх діяльності. В капіталістичних країнах монополії з'явилися тоді, коли вже існували ринкові відносини, і держава, щоб перешкодити придушенню конкуренції, стала вводити обмежуючі норми. Українське законодавство про конкуренцію розроблялося при сильних монополіях і не цілком сформованих ринкових відносинах. Тому для нашої держави важливо не тільки обмежувати монополізм і зловживання домінуючим становищем, домагатися дотримання правил конкуренції, карати за їх порушення, але і створювати конкурентне середовище, проявляючи політичну волю.

Основним двигуном інноваційної економіки є малі та середні підприємства. Вони виступають пусковим пристроєм в процесі переходу держави на інноваційні рейки розвитку. В ході своєї діяльності малі підприємства стикаються з безліччю проблем. Необхідно відзначити існування багатьох перешкод, що стоять на шляху розвитку малого інноваційного підприємства в Україні, причому основна проблема малих підприємств обумовлена нестачею фінансових ресурсів. Банкам не вигідно працювати на цьому сегменті кредитного ринку через високі ризики, погано обґрунтовані бізнес-плани та невисоку ліквідність забезпечення. Більш того, малі підприємства й самі намагаються не вдаватися до позикових коштів через високі процентні ставки та відсутність забезпечення. Для малого підприємства найбільш доступним фінансовим ресурсом є короткострокові кредити банків, проте даний вид кредитування унеможливує довгострокові інвестиції в інноваційні проекти [8, с. 164-165].

Гострою проблемою є недостатнє державне фінансування, проте це тільки одна сторона пробле-

ми, оскільки не настільки важливий обсяг виділених коштів, як ефективність їх використання. Інша сторона проблеми полягає у слабкому використанні державою непрямих важелів стимулювання наукової діяльності, які являють собою основний метод створення сприятливого інноваційного клімату в розвинених країнах світу [9, с. 223].

В Україні давно назріла необхідність реорганізації системи бюджетного фінансування проектів за пріоритетними напрямками економічної діяльності. На думку автора, з коштів державного бюджету доцільно фінансувати:

- 1) соціально важливі дослідження і розробки;
- 2) роботи з розробки і створення суспільно важливої інфраструктури;
- 3) програми окремих комерційних проектів з метою стимулювання розвитку малого високотехнологічного бізнесу;
- 4) розробку нових технологій, важливих для держави в цілому, але непривабливих для інших суб'єктів ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумок вищесказаного, слід відзначити, що підприємство і конкуренція є складними багатогранними явищами, найважливішими рушійними силами ринкової економіки. Проблемні питання розвитку конкуренції вивчаються багатьма економістами як за кордоном, так і в нашій країні. Проте на сучасному етапі розвитку економічних систем важливо не тільки вірно оцінювати взаємовпливи конкуренції та підприємства, а й вірно застосовувати отримані знання на практиці в усіх сферах господарювання. Проблема багатьох держав сьогодні – обрати найбільш прийнятну форму конкуренції для свого підприємства і держави загалом. Пропоновані у статті заходи, у тому числі державного регулювання, сприятимуть обмеженню монопольного впливу і розвитку конкурентного середовища і, як наслідок, стимулюватимуть інноваційну підприємницьку діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Король В. С. Формування та розвиток інфраструктури малого бізнесу на регіональному рівні (на прикладі Івано-Франківської області) : монографія / Король В. С., Данилейчук Р. Б. – Івано-Франківськ; Луцьк : ВІЕМ, 2011. – 168 с.
2. Финансы предприятий : учебник / под ред. М. В. Романовского. – СПб. : Бизнес-пресса, 2010. – 340 с.
3. Фатхутдинов Р. А. Глобальная конкурентоспособность / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Стандарты и качество, 2009. – 464 с.
4. Федченко А. А. Оплата труда и доходы работников : учеб. пособие / А. А. Федченко. – М. : Дашков и Ко, 2009. – 552 с.
5. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. (2nd ed.) / M. E. Porter. – New York : Free Press, 1998. – 397 p.
6. Финансовый менеджмент : учебник / под ред. проф. А. М. Ковалевой. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 336 с.
7. Сосненко Л. С. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. пособие / Л. С. Сосненко – М. : КноРус, 2012. – 344 с.
8. Данилейчук Р. Б. Мікрофінансування як альтернативний варіант кредитування малого бізнесу / Р. Б. Данилейчук // Інноваційна економіка. – 2009. – № 6. – С. 162-166.
9. Данилейчук Р. Б. Основні напрями вдосконалення державного регулювання процесів інтеграції у галузі підприємства / Р. Б. Данилейчук // Державне регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 220-224.